

שואה

(Holocaust, Shoah). המונח Holocaust נגזר מהמונח היווני ὁλόκαυστος, שהוראתו המקורית היא קורבן הנשרף כולו באש, ושימש לתרגום הכתוב 'עולה כליל לה' (שמואל א ז, ט). לימים השתמשו במונח ההוא לתיאור תופעות של טבח כללי או רב ממדים, ולצורות שונות של הכחדת המוני אדם. משנות ה-50 נקשר המונח בעיקר להשמדת יהודי אירופה בשלטון הנאצים, וכיום משתמשים לפעמים במונח גם לתיאור השמדת קבוצות אדם אחרות במלחמת-העולם השנייה. השמדת המוני היהודים הפכה לאב-טיפוס למקרים שונים של השמדת עם, גינוסיד, והמונחים Holocaust ו-Shoah נקשרו לציון הניסיון להכחיד את יהדות אירופה בידי המדינה הגרמנית הנאצית במלחמת-העולם השנייה.

לראשונה מופיעה המלה ש' לציון השמדת יהודים באירופה בימי מלחמת-העולם השנייה בחוברת 'שואת יהודי פולין', בהוצאת הוועד המאוחד לעזרת יהודי פולין, ירושלים ת"ש (1940). החוברת היא כוללת דינים-וחשבונות וסקירות שסקרו בימים 15 בפברואר ו-17 במרס 1940, עדי ראיה, בהם כמה ממנהיגי יהדות פולין כגון מקסימילין אפולינרי הארטגלאס ומשה קליינבוים (סנה), על רדיפות היהודים במזרח אירופה מימיה הראשונים של המלחמה, בספטמבר 1939.

ואולם, עד אביב 1942 היה השימוש במלה ש' נדיר מאוד. דומה שהכינוי 'חורבן', על המשמעות היהודית והביטוי היידישאי ההיסטוריים שבו, נטבע בצורה ספונטנית וראשונית (בדומה לתיבה 'קטסטרופה'). כאשר החלו מנהיגים בתנועת העבודה הציונית וסופרים והוגים בארץ-ישראל להתבטא על השמדת יהדות אירופה, השתרש יותר המונח העברי ש'. בכנס סופרים ומשוררים עברים ביולי 1942 הכתיר שאול טשרניחובסקי את נאומו המרגש בכותרת 'צו השואה המחרידה', הקרוב בצלילו לביטוי העברי 'צו השעה'. ואולם, עדיין היה השימוש במלה ש' מוגבל, גם אחרי ההצהרה הרשמית של הסוכנות היהודית בנובמבר 1942 על הש'. ב-30 בנובמבר 1942 דובר בוועידת רבנים בירושלים על כך שהש' אשר פקדה את יהדות אירופה אין לה אח ורע בהיסטוריה, אחד הראשונים אשר נזקקו למושג ש' בפרספקטיבה היה ההיסטוריון בן-ציון דינור (דינבורג). באביב 1943 קבע דינור, כי הש' היתה 'קטסטרופה' שסימלה את ייחודם של ישראל בעמים. מקור אחר, המציין את ההזדקקות למושג ש' באביב 1943 ואחריו, הוא אוסף המאמרים והמחקרים של פישל שניאורסון 'פסיכולוגיה היסטורית של שואה ותקומה'. אחר-כך, במהלך שנת 1944, שימש המושג ש' גם במחקרים פסיכולוגיים על תגובת ילדים להשמדת המוני יהודי אירופה, במסגרת 'סמינריון לפסיכולוגיה ולפדגוגיה רפואית סוציאלית', בהדרכתו של פרופסור שניאורסון.

מבחינה מתודולוגית אפשר שניתוח השימוש הרווח כיום במושג ש', לאור שתי אסכולות הרמנויטיות שונות אך משלימות, תורם להבהרת משמעותו הסמנטית של המושג: הביקורת הסמנטית של אמיליו בטי (Emilio Betti, Die Hermeneutik Als Allgemeine Methodik) (Der Geisteswissenschaftlern, Tübingen, 1962) – מזה, וגישה פרשנית אקסיסטנציאלית, שאותה מייצג האנס גיאורג גאדאמר (Hans-Georg Gadamer,) (Wahrheit Und Methode, Tübingen, 1965, II, pp. 162-360) – מזה. בטי מתנגד בחריפות לסובייקטיוויות המופרזת שבגישה ההרמנויטית האקסיסטנציאלית של טקסטים מסורתיים או של מושגים. אומנם, גם אליבא דבטי מובן, שהפרשנות האקסיסטנציאלית של טקסטים מסורתיים או של מושגים שנלקחו ממקורות היסטוריים חייבת לתת ביטוי להתייחסות של ההווה. לעומתו הדגיש האנס גיאורג גאדאמר, שהמניעים האובייקטיוויים וצורת ה'הבנה' (הזהה כאן למונח – Verstehen בהוראתו של דילתי) הסובייקטיווית, בפרשנות של טקסטים או מושגים היסטוריים, לא זו בלבד שהם לגיטימיים אלא אף חיוניים ובלתי נמנעים להמשך התפתחותה של מסורת ושל תרבות.

מסגרת אנליטית זו יש בה כדי לעזור בהבנת משמעות המושג ש'. מבחינה סמנטית נשאר המושג קרוב לשורשיו המילוליים בלשון המקרא ובסמליות המקראית, בעוד שמבחינה אקסיסטנציאלית הוסיפה הפרשנות בזמננו ממדים היסטוריים ואישיים למובן התיאולוגי שבמקורות (ראה הפרשנות ה'ניאו-מדרשית' של ההשוואה בין הש' למעמד הר סיני, אצל אלי

ויזל, בספרו של פאקנהיים, Emil I. Fackenheim,

(*God's Presence In History, New York, 1972, p. 84*).

בספרות הנבואה, כגון ישעיהו, יא; י, ג; מז, יא; וצפניה א, טו; באה התיבה ש' לבטא את הסכנה מצד עמים שכנים, מצד מלך אשור או מצד הבבלים. ש' היא גם מלת מפתח בנבואת הזעם על חורבנה של בבל. באיוב ל, יד; במשלי א, כז; ג, כה; ובתהילים לה, ח; וסג, י; מבטאת המלה ש' מצוקה, כאב, ייסורים, הרס ופורענות, כפי שהם מתגלים ברשות היחיד יותר מאשר ברשות הרבים, בהיסטוריה. כמה מן המפרשים המסורתיים, כגון רש"י ורד"ק, העשירו את משמעות המלה ש' בפרשם אותה כ'חורבן', כפי שאכן אפשר למצוא בספרות העברית ובספרות יידיש כבר לפני שהמושג ש' נעשה רווח. נוסף על כך פירשה המסורת את התיבה ש' כאפלה, עזובה, שיממון.

לעומת זאת עבר בעברית החדשה השימוש האוטנטי, כלומר הסמלי והמילולי, של המונח המקראי ש' שינוי בתוכן ובמבנה. בעוד שההגות הדתית בימינו מבקשת להוסיף ולקיים את המשמעות המסורתית, פיתחה המחשבה והכתיבה ההיסטורית והאקסיסטנציאלית צורות פרשנות לא-מקראיות ולא-תיאולוגיות. המובן המקראי של המושג ש' מושרש במבנים תיאולוגיים ברורים, כגון היחס הסיבתי של חטא ועונש, של מצווה ושכרה, של התגלות אלוהית בהיסטוריה ושל השגחה אלוהית בתחום החוויה האישית של האדם; המובן

האקסיסטנציאלי וההיסטורי של ש' מבטא ספקנות מטפיסית ודתית, בחינה מחדש של התקיפות והעמידות של הכשרים התבוניים של האדם ובחינה מחדש של תכלית התרבות המודרנית והטכנולוגית, ולפעמים אף שקיעה אישית בייאוש.

כך אפוא, מנקודת ראות אנליטית, משקף השימוש במושג ש' שלב חדש בהתפתחות המתודולוגית של הפרשנות בעת החדשה. בנקודה זו מקבלות התחלותיה של הפרשנות המודרנית תוקף חדש.

השימוש הסמנטי של המושג ש' ממלא אפוא עוד תפקיד פרשני, והוא: שינוי ותמורה; הוא הופך מאורע היסטורי שאין לו הסבר לתופעה שאפשר להתייחס אליה בכוחה של הלשון.